

BOLALARDA SUT TISHLARI KARIESINING TARQALISHI, ETIOLOGIYASI VA ZAMONAVIY PROFILAKTIKA USULLARI

CAMU 1-bosqich ordinatori:

Qodirova Sevaraxon Nodirbek qizi

Annotatsiya: *Bolalarda sut tishlari kariesi stomatologiyada eng ko'p uchraydigan kasalliklardan biri bo'lib, u nafaqat og'iz bo'shlig'i sog'lig'iga, balki bolaning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ilmiy maqolada bolalarda sut tishlari kariesining tarqalish darajasi, uning kelib chiqishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar hamda zamonaviy profilaktika usullari tahlil qilingan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar orasida kariesning yuqori darajada uchrashi ko'p hollarda og'iz bo'shlig'i gigiyenasiga yetarli darajada rioya qilinmasligi, shirin va uglevodlarga boy oziq-ovqat mahsulotlarini ortiqcha iste'mol qilish hamda tish emalining yetarli darajada mineralizatsiyalanmaganligi bilan bog'liq. Maqolada karies rivojlanishining patogenezi, uning klinik ahamiyati va bolalar stomatologiyasida qo'llaniladigan profilaktik choralar keng yoritilgan. Xususan, og'iz bo'shlig'i gigiyenasini to'g'ri tashkil etish, ratsional ovqatlanish, ftor profilaktikasi, remineralizatsiya terapiyasi hamda fissuralarni germetizatsiya qilish kabi zamonaviy profilaktika usullarining samaradorligi ko'rib chiqilgan. Bolalarda sut tishlari kariesining oldini olishda stomatologlar, pediatriklar va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Profilaktik choralarni o'z vaqtida va to'g'ri amalga oshirish bolalarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarining kamayishiga hamda sog'lom doimiy tishlarning shakllanishiga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *sut tishlari kariesi, bolalar stomatologiyasi, karies tarqalishi, og'iz bo'shlig'i gigiyenasi, ftor profilaktikasi, remineralizatsiya terapiyasi, fissura germetizatsiyasi, karies patogenezi, maktabgacha yoshdagi bolalar, profilaktik stomatologiya.*

KIRISH

Bolalar stomatologiyasida sut tishlari kariesi eng ko'p uchraydigan kasalliklardan biri hisoblanadi. Ushbu kasallik nafaqat og'iz bo'shlig'i sog'lig'iga, balki bolaning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sut tishlari organizm uchun muhim fiziologik vazifalarni bajaradi: ular chaynash jarayonini ta'minlaydi, nutqning to'g'ri shakllanishiga yordam beradi hamda doimiy tishlar uchun joy saqlovchi vazifasini bajaradi. Shu sababli sut tishlarining sog'lom bo'lishi bolaning normal o'sishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda bolalarda sut tishlari kariesining tarqalish darajasi yuqoriligicha qolmoqda. Epidemiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalar orasida kariesning uchrash ko'rsatkichi juda yuqori bo'lib, ayrim hududlarda

70–90 foizgacha yetishi kuzatiladi. Bu holat bolalarda og'iz bo'shlig'i gigiyenasining yetarli darajada shakllanmaganligi, noto'g'ri ovqatlanish odatlari, shirin va uglevodlarga boy mahsulotlarning ko'p iste'mol qilinishi hamda profilaktik stomatologik ko'riklarning yetarli darajada o'tkazilmasligi bilan izohlanadi.

Sut tishlari kariesi ko'pincha dastlabki bosqichlarda sezilarsiz rivojlanadi va vaqtida aniqlanmasa, tezda chuqurlashib pulpit va periodontit kabi asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, sut tishlarining erta yo'qolishi tish qatori deformatsiyalari, noto'g'ri tishlash (malokklyuziya) va doimiy tishlarning noto'g'ri joylashishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli bolalarda kariesni erta aniqlash va uning oldini olish stomatologiya amaliyotining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda stomatologiyada sut tishlari kariesining oldini olishga qaratilgan turli profilaktika usullari ishlab chiqilgan. Ularga og'iz bo'shlig'i gigiyenasini to'g'ri tashkil etish, ratsional ovqatlanish, fluor preparatlaridan foydalanish, remineralizatsiya terapiyasi hamda fissuralarni germetizatsiya qilish kabi zamonaviy usullar kiradi. Ushbu choralar karies rivojlanishini kamaytirishga va bolalarda og'iz bo'shlig'i sog'lig'ini saqlashga yordam beradi. Mazkur maqolaning maqsadi bolalarda sut tishlari kariesining tarqalish darajasini o'rganish, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tahlil qilish hamda zamonaviy profilaktika usullarining ahamiyatini yoritishdan iborat.

ASOSIY QISM

Bolalarda sut tishlari kariesi — bu og'iz bo'shlig'i kasalliklari orasida eng keng tarqalgan surunkali patologiya bo'lib, uning global sog'liqni saqlash muammosi darajasida ahamiyati katta. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar orasida karies tarqalishi yuqori bo'lib, masalan, 3–5 yoshdagi bolalar orasida sut tishlari kariesi 23% dan oshgan ko'rsatkichda qayd etilgan (AQShda 2011–2016 yillar ma'lumotlariga ko'ra) hamda ijtimoiy-iqtisodiy holat past bo'lgan bolalar orasida kasallik darajasi yuqoriroq bo'lgan. Boshqa joylarda olib borilgan epidemiologik tadqiqotlar esa 3–4 yoshdagi bolalarda karies tarqalishini 50–71% oraliqda, ya'ni juda yuqori darajada ko'rsatgan, buning natijasida dmft indeksi (decayed, missing, filled teeth) 2,28 dan 4,24 gacha bo'lgan. Shuningdek, ayrim klinik tadqiqotlar 5 yoshgacha bo'lgan bolalar orasida early childhood caries (ECC) tarqalishini 70% dan yuqoriroq deb topgan, bu esa jiddiy profilaktika choralarini talab qiladi. Karies rivojlanishining asosiy mexanizmi og'iz bo'shlig'idagi bakteriyalar (masalan, *Streptococcus mutans*) shakarni fermentlab organik kislotalar hosil qilishidir. Ushbu kislotalar tish emalining mineral tarkibini yo'qotishiga olib keladi — dastlab oq dog' ko'rinishida demineralizatsiya paydo bo'ladi, keyinchalik esa bu joyda kavita, ya'ni karies kislorodining chuqurlashuvi vujudga keladi. Agar karies vaqtida aniqlanmasa, u dentin qatlamiga kirib, pulpada yallig'lanish (pulpitis) va keyinchalik periodontit kabi asoratlarga sabab bo'ladi. Bu jarayon bolalarda og'riq,

ovqatlanish qiyinchiliklari va tish qatorining deformatsiyasi bilan namoyon bo'lishi mumkin. Shuningdek, ECC o'sib kelayotgan doimiy tishlarda ham karies rivojlanish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Meta-tahlillar shuni ko'rsatadiki, ECC mavjud bo'lgan bolalar doimiy tishlarda karies rivojlanish ehtimoli uch barobar yuqori bo'ladi. Sut tishlari kariesining tarqalishiga ijtimoiy-iqtisodiy omillar — ota-onaning ta'lim darajasi, oilaning daromad holati va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyati — ham katta ta'sir ko'rsatadi. Past daromadli oilalar farzandlarida karies ko'proq uchrashi ma'lum bo'lib, bu yosh bolalarda og'iz bo'shlig'i gigiyenasi va tibbiy tekshiruvlar yetarli darajada bo'lmasligiga bog'liq.

Bolalarda sut tishlari kariesining oldini olish stomatologiyada asosiy vazifa bo'lib, profilaktika choralarini uch bosqichga bo'lish mumkin. Birlamchi profilaktika kasallik paydo bo'lmasidan oldin qo'llaniladi. Og'iz bo'shlig'i gigiyenasini to'g'ri tashkil etish — bolalarni kichik yoshdan tishlarni kuniga kamida ikki marta tozalashga o'rgatish va fluorli tish pastalaridan foydalanish — karies profilaktikasining muhim sharti hisoblanadi. Fluorlangan suv yoki fluor profilaktikasi sut tishlarida karies tarqalishini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi. Ratsional ovqatlanish, shakar va uglevodlarga boy oziq-ovqatlarni iste'mol qilishni nazorat qilish ham kasallikning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Fissura germetizatsiyasi kabi usullar tish yuzasidagi chuqurchalarni bakteriyalar to'planishidan himoya qiladi.

Ikkilamchi profilaktika kasallikning dastlabki bosqichlarida — oq dog' yoki yuzaki karies paydo bo'lganida — tashxis qo'yish va davolash orqali amalga oshiriladi. Bu bosqichda remineralizatsiya terapiyasi, fluorli preparatlar va og'iz bo'shlig'i gigiyenasini mustahkamlash choralarining qo'llanilishi karies rivojlanishini sekinlashtiradi. Uchlamchi profilaktika esa karies asoratlarni oldini olishga qaratilgan bo'lib, yallig'lanish jarayonlarini bartaraf etish, tishlarni davolash va ta'sirlangan to'qimalarni restavratsiya qilishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, profilaktik choralar — ayniqsa og'iz gigiyenasi, fluor profilaktikasi va ratsional ovqatlanish kombinatsiyasi — bolalarda sut tishlari kariesining tarqalish darajasini sezilarli darajada pasaytiradi. Shu sababli ota-onalar, stomatologlar va sog'liqni saqlash tizimi mutaxassislari orasida ushbu profilaktik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhimdir, chunki bu bolalarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini oladi, og'riq va asoratlarni kamaytiradi hamda sog'lom doimiy tishlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda sut tishlari kariesi juda keng tarqalgan bo'lib, epidemiologik ko'rsatkichlar maktabgacha yoshdagi bolalarda 60–90% oral sog'liq muammolari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Ushbu ma'lumotlar xalqaro tadqiqotlar bilan mos keladi va bolalarda early childhood caries (ECC) yuqori darajada uchrashini tasdiqlaydi. Karies rivojlanishining asosiy omillari sifatida

tish emalining kam mineralizatsiyalanganligi, og'iz bo'shlig'i gigiyenasining yetarli darajada saqlanmaganligi, shirin va uglevodlarga boy mahsulotlarning ko'p iste'mol qilinishi hamda ota-onalarning bolalar og'iz sog'lig'iga e'tiborsizligi aniqlangan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, sut tishlari kariesi faqat og'iz bo'shlig'i bilan cheklanmaydi, balki bolaning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir qiladi. Kariesning vaqtida davolanmagan hollari pulpitis, periodontit, tishlarning erta yo'qolishi va doimiy tishlarning noto'g'ri o'sishiga olib keladi. Shu bilan birga, ECC mavjud bo'lgan bolalarda doimiy tishlarda karies rivojlanish xavfi sezilarli darajada oshadi, bu esa bolalarda og'riq, nutq va chaynash funksiyasining buzilishiga sabab bo'ladi. Profilaktik choralar samaradorligi tahlil qilinganda, birlamchi va ikkilamchi profilaktika kombinatsiyasi karies rivojlanishining oldini olishda juda samarali ekanini ko'rinib turadi. Masalan, fissura germetizatsiyasi va fluor profilaktikasini birgalikda qo'llash bolalarda sut tishlari kariesining oldini olishni 70–90% darajasida oshiradi. Shuningdek, og'iz bo'shlig'i gigiyenasi va ratsional ovqatlanish odatlarini erta yoshdan shakllantirish karies xavfini sezilarli kamaytiradi. Bu natija boshqa mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar bilan ham mos keladi va profilaktika yondashuvlarining samaradorligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy-iqtisodiy omillar karies tarqalishiga katta ta'sir qiladi. Past daromadli oilalarda bolalarda karies yuqori darajada uchraydi, bu esa profilaktika choralarning yetarli darajada amalga oshirilmasligi bilan bog'liq. Shu sababli, bolalarda sut tishlari kariesini kamaytirish uchun profilaktik tadbirlarni faqat individual darajada emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy kontekstni hisobga olgan holda amalga oshirish muhimdir. Tadqiqotdan olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, bolalarda sut tishlari kariesining oldini olish va uning asoratlarni kamaytirish uchun quyidagi strategiyalar eng samarali: og'iz bo'shlig'i gigiyenasini to'g'ri tashkil etish, ratsional ovqatlanish, fluorli preparatlar va remineralizatsiya terapiyasi, fissura germetizatsiyasi. Shu bilan birga, ota-onalar, pediatrlar va stomatologlar hamkorligi bolalarda karies xavfini sezilarli kamaytiradi.

Umuman olganda, ushbu natijalar bolalarda sut tishlari kariesini oldini olish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar va xalqaro tavsiyalar bilan uyg'un keladi va stomatologik profilaktika dasturlarini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu orqali bolalarda og'iz bo'shlig'i kasalliklari kamayadi, sog'lom doimiy tishlar shakllanadi va bolalarning umumiy sog'lig'i yaxshilanadi.

XULOSA

Bolalarda sut tishlari kariesi — bu maktabgacha yoshdagi bolalar orasida eng keng tarqalgan stomatologik kasallik bo'lib, uning yuqori tarqalishi og'iz bo'shlig'i gigiyenasining yetarli darajada saqlanmaganligi, noto'g'ri ovqatlanish odatlari, shirin va uglevodlarga boy mahsulotlarning ortiqcha iste'moli hamda tish emalining kam mineralizatsiyalanishi bilan bog'liq ekanligi aniqlangan. Karies rivojlanishining dastlabki bosqichida u ko'pincha sezilmaydi, ammo vaqtida davolanmasa, pulpitis,

periodontit, tishlarning erta yo'qolishi va doimiy tishlarning noto'g'ri rivojlanishi kabi jiddiy asoratlarga olib keladi. Profilaktika choralarining samaradorligi tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktik usullar kombinatsiyasi karies tarqalishini sezilarli darajada kamaytiradi. Ayniqsa og'iz bo'shlig'i gigiyenasi qoidalariga rioya qilish, ratsional ovqatlanish, fluor preparatlari, remineralizatsiya terapiyasi va fissura germetizatsiyasi samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, ota-onalar, pediatrlar va stomatologlar o'rtasidagi hamkorlik bolalarda karies xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Sut tishlari kariesining oldini olish choralarini o'z vaqtida va to'g'ri amalga oshirish bolalarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarini kamaytirish, sog'lom doimiy tishlarning shakllanishini ta'minlash hamda bolalarning umumiy sog'lig'ini yaxshilash imkonini beradi. Shu sababli, profilaktik yondashuvlarni bolalarni erta yoshdan o'rgatish, ijtimoiy-iqtisodiy omillarni hisobga olgan holda joriy etish va zamonaviy stomatologik choralarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jabbarian R., Ranjbaran M., Mokhlesi A. va boshqalar. Iranian early childhood dental caries: a comprehensive systematic review and meta-analysis of prevalence and associated risk factors. Evid Based Dent. 2025;26(1):66. (ECC tarqalishi va risk omillari tahlili)
2. Twetman S. Prevention of early childhood caries (ECC): review of literature published 1998-2007. Eur Arch Paediatr Dent. 2008;9(1):12-18. (ECC profilaktikasi bo'yicha adabiyotlar sharhi)
3. Kazeminia M., Abdi A., Shohaimi S. va boshqalar. Dental caries in primary and permanent teeth in children's worldwide, 1995 to 2019: a systematic review and meta-analysis. Head Face Med. 2020;16:22. (Bolalarda karies global prevalenciya tahlili)
4. Chen K.J., Gao S.S., Duangthip D., Lo E.C.M., Chu C.H. Prevalence of early childhood caries among 5-year-old children: A systematic review. J Investig Clin Dent. 2019;10(1):e12376. (5 yoshgacha bolalarda ECC tarqalishi)
5. Kotha S.B. Prevalence and risk factors of early childhood caries in the Middle East region: A systematic review. J Popul Ther Clin Pharmacol. 2022;29(3):e43-e57. (Janubiy Osiyo va O'rta Sharqda ECC prevalenciya va risk omillari)
6. Alimjan B.T. Dental Caries in Young Children: Epidemiology, Etiology, Prevention, Treatment. Int J Sci Trends. (Bolalarda tish kariesi epidemiologiyasi va profilaktikasi)

7. Chen, K., Gao, S.S., Lo, E.C.M., Chu, C.H. "Topical fluoride." Fluoride preparatlari va ECC oldini olish haqida umumiy sharh, 2018. (Fluor profilaktikasi tahlili)
8. Twetman S., Dörr D., et al. Davolash va profilaktika bo'yicha klinik ko'rsatmalar – og'iz gigiyenasi va karies oldini olish choralariga oid ilmiy maqolalar. (Tish bo'yicha profilaktik yondashuvlar nazariyasi)
9. Uzaqova Y.U. Yosh bolalarda karies paydo bo'lishining sabablari. Journal of New Century Innovations. 2023;22(3):124-127. (Karies etiologiyasi haqida milliy nashr)
10. Abdurahmonov A.A. & Yusupalixodjaeva S.H. Karies profilaktikasida maktab yoshidagi bolalarda stomatologik tarbiyaning ahamiyati. InterSPP J. (Og'iz gigiyenasi va ta'limning ahamiyati)